

sivil anayasa tartışmaları: niçin yeni ve sivil bir anayasa?

Yıldırım TORUN

Yrd.Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Türkiye'nin gündemini meşgul eden sivil anayasa tartışmaları, toplumun farklı kesimlerinde farklı şekillerde yorumlanmakta ve değerlendirilmektedir. Bu tartışmaların merkezinde ise, sivil bir anayasaya gerçekten ihtiyaç olup olmadığı sorusu yer almaktadır. Zira bu soruya verilecek olumlu ya da olumsuz cevaplar, sivil anayasa tartışmalarının bel kemiğini oluşturuyor denilebilir.

İlk etapta ifade edilmesi gereken belki de en önemli nokta, bugün itibarıyla Türkiye'de sivil irade tarafından yapılacak tamamen yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğudur. Mevcut anayasa üzerinde yapılacak değişiklikler, kısmen sorunların giderilmesine yardımcı olmakla beraber, köklü çözümler üretmekten uzak kalacaktır. Dolayısıyla bu noktada, sivil bir anayasanın niçin gerekli olduğu sorusu cevaplanmalıdır. Böyle bir sorunun cevabını verme çabası çerçevesinde izlenecek olan yol ise, mevcut anayasanın, yani 1982 Anayasası'nın mercek altına alınmasıdır. 1982 Anayasası'nı mercek altına alırken kullanılacak olan kriter ise modern demokrasinin argümanları olacaktır. Zira sivil bir anayasa yapma

çabalarının temelinde yatan nedenlerden biri de mevcut anayasanın, modern demokrasi anlayışıyla uyuşmayan bir takım normları içermesidir. Dolayısıyla “Niçin yeni anayasa?” sorusunun cevabı, modern demokrasinin temel paradigmaları çerçevesinde 1982 Anayasası’nın analizi sonucunda ortaya çıkacaktır. Bu analiz ise, üç farklı gerekçe çerçevesinde izah edilebilir. Bunlar;

- 1- Anayasanın yapılmasına neden olan 12 Eylül darbesi ve ortaya çıkardığı sosyal ve siyasal ortam,
- 2- 1982 Anayasası’nı yapan / yaptıran askeri cuntanın yeni bir anayasa yaparken benimsediği ve takip ettiği düşünce ve argümanlar ve
- 3- Son olarak anayasaya hâkim olan siyasal felsefe başta olmak üzere, temel hak ve hürriyetlerin durumunu kapsayan mevcut anayasanın analizidir.

Bugün itibariyle Türkiye’de sivil irade tarafından yapılacak tamamen yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğudur. Mevcut anayasa üzerinde yapılacak değişiklikler, kısmen sorunların giderilmesine yardımcı olmakla beraber, köklü çözümler üretmekten uzak kalacaktır.

1- 12 Eylül 1980 Darbesi

1982 Anayasası’na ilişkin herhangi bir analiz yaparken, onun yapılış ortamı ve şartlarını merkeze alan bir başlangıç yapmak mümkündür. Yani 12 Eylül İhtilali’nin analizi. Zira 1961 Anayasası’nın niçin değiştirildiği ve 1982 Anayasası’nın nasıl bir konjoktürde yapıldığına ilişkin bir değerlendirme, 1982 Anayasası’nın mahiyetini belirlemeye de yardımcı olacaktır.

Bilindiği gibi 1982 Anayasası, askeri rejimin yaptığı / yaptırdığı bir anayasadır. 1980 Eylülünde gerçekleştirilen darbe, orta rütbeli subayların askeri hiyerarşiyi dışlayarak gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 darbesinden farklı olarak tamamen hiyerarşik bir yapılanma ile emir komuta zinciri çerçevesinde yapılmıştır. Müdahaleyi yapan komutanlar, Milli Güvenlik Konseyi adını almış ve söz konusu konsey, Genel Kurmay Başkanı, üç kuvvet komutanı ve Jandarma Genel Komutanı’ndan oluşmuştur. Dönemin Genel

kurmay Başkanı Kenan Evren, Devlet Başkanlığı ve Konsey Başkanlığı görev ve yetkilerini üstlenmiştir.¹

1980 İhtilali de tıpkı 1960 İhtilali gibi, Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu’nun verdiği yetki çerçevesinde yapılmıştır. Söz konusu kanunun Umumi Vazifeler başlığı altında yer alan maddesine göre; “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır.”² Somut gerekçelere gelince; “devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırıların yoğunluk kazanmış olması, ‘irticaî fikirlerle sapık ideolojiler’in devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve partileri etkileri altına alarak ülkeyi bir iç savaş eşğine getirmiş olmaları, buna karşılık devlet organları ile anayasal kuruluşların işlemeziği, bunlar arasındaki çatışmalar, iktidarın partizanlığı vb.”³

“Bayrak harekâtı” olarak adlandırılan müdahalenin, ülke bütünlüğü ile devlet otoritesini ve kanun ve nizam hâkimiyetini tesis etmek ve demokratik düzen işleyişini engellediği düşünülen nedenleri bertaraf etme amacıyla olduğu açıklanmıştır. Bu bağlamda parlamento ve hükümetin feshedilmesi, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması, temel hak ve hürriyetlerin askıya alınması ve tüm ülkede sıkıyönetimin ilan edilmesi, alınan öncelikli önlemler olmuştur. Bunun ardından ise, emekli Oramiral Bülend Ulusu, başbakan olarak atanarak yeni hükümet kurulmuştur.⁴

Darbenin bilânçosuna gelince; TBMM kapatılmış, anayasa ortadan kaldırılmış, siyasi partilerin kapısına kilit vurulmuş ve mallarına el konulmuştur. 650 bin kişi gözaltına alınmış, 1 milyon 683 bin kişi fişlenmiş, açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılanmış, idam cezası istenen 7 bin kişiden 517 kişiye idam cezası verilmiş ve haklarında idam cezası verilenlerden 50’si asılmış (18’i sol görüşlü, 8’i sağ görüşlü, 23’ü adi suçlu, 1’i Asala militanı), 71 bin kişi TCK’nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılanmış, 98 bin 404 kişi “örgüt üyesi olmak” suçundan yargılanmış, 388 bin kişiye pasaport verilmemiş, 30 bin kişi “sakıncalı” olduğu için işten atılmış, 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarılmış, 30 bin kişi “siyasi mülteci” olarak yurt dışına gitmek zorunda kalmış, 300 kişi kuşku bir şekilde ölmüş, 171 kişinin “işkenmeden öldüğü” belgelenmiş, 937 film “sakıncalı”

bulunduğu için yasaklanmış, 23 bin 677 derneğin faaliyeti durdurulmuş, 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verilmiş, 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istenmiş ve bu gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verilmiş, 31 gazeteci cezaevine girmiş, gazeteler 300 gün yayın yapamamış, 13 büyük gazete için 303 dava açılmış, 39 ton gazete ve dergi imha edilmiş, cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirmiş, 14 kişi açlık grevinde ölmüş, 16 kişi "kaçarken" vurulmuş, 95 kişi "çatışmada" ölmüş, 73 kişiye "doğal ölüm raporu" verilmiş ve 43 kişinin "intihar ettiği" bildirilmiştir.⁵

Dolayısıyla mevcut anayasa, büyük bir yıkım ve kıyım projesi olarak hayata geçirilen ihtilalin gölgesinde inşa edilmiştir. Bu durum bile, tek başına mevcut anayasanın, nasıl bir zihniyetin ürünü olduğunu göstermesi açısından manidardır. Ayrıca darbe döneminde gerçekleşen bu yıkım ve kıyım bilançosunun dışında, yeni anayasa yapılına kadar gerçekleştirilen hukuksuzluklar, cuntacıların, zihniyetini net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Mesela, İhtilali gerçekleştiren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üst kademesini -Konsey üyelerinin ettikleri yemin dışında- sınırlayan anayasa vb. herhangi bir unsur söz konusu değildi. İktidara el koyan askerî otorite, yasama, yürütme ve kuruculuk yetkilerinin yanı sıra, kendisinin kurduğu ve üyelerini atadığı sıkıyönetim askerî mahkemeleri yoluyla yargıya el atmıştır. Bu süreçte hukuk alanında varlığını koruyan kurumlar, yetkilerinin kısıtlanmasıyla, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay olmuştur.⁶

Askerî rejimin iktidarı ele geçirmesinin ardından mevcut 1961 Anayasası'na ilişkin tavrı ise, 7 maddelik kısa bir metin çerçevesinde belirlenmiştir. Buna göre;

1961 Anayasası, aşağıdaki istisnalar dışında ve yeni yapılanaya kadar yürürlüktedir.

1961 Anayasasının Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosu'na tanıdığı görev ve yetkiler 12 Eylül 1980'den itibaren Millî Güvenlik Konseyi tarafından, cumhurbaşkanına vermiş oldukları da Konsey başkanı ve devlet başkanı tarafından yerine getirilir.

Konseyin karar, bildiri ve yasalarının anayasaya aykırılığı ileri sürülemez.

Konsey bildiri ve kararları ile bakanlar kurulu karar-nameleri ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulması ve iptalleri istenemez.

Kamu personeli hakkındaki işlemlerin yürütülmesinin durdurulması istenemez.

Konsey bildiri, karar ve yasalarının 1961 Anayasası'na uymayan hükümleri anayasa değişikliği, yürürlükteki yasalara uymayanları yasa değişikliği sayılır.

Dolayısıyla mevcut anayasa, büyük bir yıkım ve kıyım projesi olarak hayata geçirilen ihtilalin gölgesinde inşa edilmiştir. Bu durum bile, tek başına mevcut anayasanın, nasıl bir zihniyetin ürünü olduğunu göstermesi açısından manidardır.

Bu kanun 12 Eylül 1980'den geçerli olmak üzere yürürlüğe girer.⁷

Bu maddeler değerlendirildiğinde, mevcut durum daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Üçüncü maddede, Konsey'in karar, bildiri ve yasalarının anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceği hükmüne yer verilmiştir. Bu hüküm, anayasanın işlevselliğini kaybettiğini göstermenin ötesinde alenî bir hukuksuzluğun da cereyan ettiğini göstermektedir. Zira Konsey, aldığı kararlara dokunulmazlık sağlayarak, hukukun çiğnenmesine yol açmış ve yasaların anayasaya aykırılığını denetleme mekanizması olan anayasal denetim mekanizmasını ortadan kaldırmıştır. Dördüncü madde de Konsey bildiri ve kararları ile bakanlar kurulu kararnameleri ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulmasının ve iptallerinin istenemeyeceğini hüküm altına almış ve herhangi bir kanun ya da kararnamenin anayasaya, dahası hukuka uygunluğunu denetleme mekanizmasını işlevsiz kılmıştır. Kamu personeli hakkındaki işlemlerin yürütülmesinin durdurulması isteminin geçersiz kılınmasını içeren beşinci madde ise, mevcut hukuksuzlukların devamı niteliğinde olmakla beraber, kişisel hak ve hürriyetlerin de gasbedilmesi anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere, Konsey, yasama yetkisinin yanı sıra, tâlî kurucu iktidar ola-

rak anayasada değişiklik yapma hak ve yetkisini de kuşanmış, üstelik bunu, bildiri ve kararlarla da yapabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla böyle bir ortamda, anayasal bir düzen ortadan kalkmıştır. Zira Milli Güvenlik Konseyi, bakanlar kurulunun oluşturulmasından gerek önce gerek sonra, kamu düzenine ilişkin önlemler, komutan atamaları, bazı sendika ve derneklerin faaliyetlerinin durdurulması, grev ve lokavt ertelemeleri, askeri yargıç atamaları, grevdekilerin iş başı yaptırılması, yurt dışına çıkışların kısıtlanması gibi, yürütmeye ilişkin birçok uygulama yapmıştır. Ancak daha da önemlisi, bu dönemde yoğun bir şekilde yapılan yasama faaliyetleridir. Sadece beş komutanın yasa çıkarma yetkisine sahip olduğu bu dönemde, yeni TBMM'nin açılışına kadar geçen sürede 626 kanun ve kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Bu kanun ve kanun hükmünde kararname, asayiş, suç ve ceza, ceza yargılamaları, yargı organları, sıkıyönetim, kamu düzeni ve güvenlik, askeri personelin özlük işleri, askeri konular, TRT, MİT, MGK, YÖK, olağanüstü hal, insan hakları vb. konuları kapsayacak şekilde çok geniş bir yelpaze oluşturmuştur.⁸

Bugün gelinen noktada, Türkiye'nin sivil irade tarafından yapılacak tamamen yeni bir anayasaya ihtiyacı vardır. Zira modern bir demokrasiye ulaşmanın yolu, demokratik, özgürlükçü, bireysel hak ve hürriyetleri koruyucu yeni bir anayasa yapmaktan geçmektedir.

Konsey kararları, bildirimleri, yasaları ve sıkıyönetim uygulamaları vasıtasıyla, bu dönemde insan hakları anlayışına yönelik ciddi kısıtlamalar gerçekleşmiştir. 1971- 73 dönemi hariç tutulursa 1964'ten beri uygulanmayan ölüm cezaları tekrar uygulanmaya başlanmış; işkenceye maruz kalma iddiaları yoğun bir şekilde dile getirilmiş, gözaltında tutulma süreleri 90 güne kadar çıkarılmış, hatta bir ara 3 yıldan az olan hapis cezaları için temyiz yolu kapatılmıştır. Bununla birlikte herhangi bir yargı kararı olmaksızın, sadece ve sadece sıkıyönetim komutanlarının kararı çerçevesinde bir daha kamu hizmetinde çalıştırılmamak üzere ve yargıya başvuru yolu da kapatılarak görevden alınma uygulamaları yapılmıştır. Bu

şekilde görevden alınanların sayısı, 10 bin kişiyi bulmuştur. Bu dönemde, kişilerin vatandaşlıklarını kaybetmelerinin yolu açılmış, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yanı sıra dernek ve sendikaların özgürlükleri askıya alınmış, grevler yasaklanmıştır.⁹

2- Askeri Cuntanın Yeni Bir Anayasa Yaparken Benimsediği ve Takip Ettiği Düşünce ve Argümanlar

İhtilali gerçekleştiren cuntanın yeni bir anayasa yaparken/ yaptırırken, nasıl bir anayasa tasarladıklarına ilişkin düşünceleri ise, daha da manidardır. Zira darbe döneminin bu olumsuz ve problematik koşullarının yanı sıra Askeri iktidarın 1961 Anayasası'na ilişkin eleştirileri de 1982 Anayasası'nın nasıl bir zihniyetin ürünü olduğunu göstermesi açısından önemlidir. "Anayasa dediğimiz elbise bize bol geldi, içinde oynamaya başladık" diyerek 12 Eylül'ün oluşmasında anayasayı da sorumlu gören Kenan Evren'e göre, "Hukuk devleti, yalnız kişilerin müdafası olarak yorumlanmış, devletin ve milletin savunulması ise sahipsiz kalmıştır." Bu yaklaşım, kişisel hak ve hürriyetlerin korunması amacıyla tesis edilmiş olan hukuk devleti anlayışının, askeri yönetim nazarında pek de önemli olmadığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca devlet korumasının kişisel hak ve hürriyetlerden daha önemli olduğu gibi, demokratik eğilimlerle uyuşmayan bir düşüncüyü doğurmaktadır. Askeri yönetimin zihnindeki hâkim düşünce, 1961 Anayasası'nın anarşi ve teröre yönelik mücadeleyi engellediği ve yürütme işlevini zayıf düşürdüğü yönündeydi.¹⁰

3- Mevcut Anayasanın Analizi

İfade edilen bu şartlar içerisinde yapılan 1982 Anayasası, içerik itibarıyla değerlendirildiğinde, daha da problemleri bir hâl almaktadır. Dolayısıyla bu noktada, mevcut anayasaya ilişkin bir analiz yapmak isabetli olacaktır. Böyle bir analiz, farklı başlıklar altında yapılacak detaylı bir incelemenin konusu olabilecek kadar derindir ve bu yazının sınırlarını aşacak durumdadır. Bu yüzden bu analizi, söz konusu başlıklardan birkaçına vurgu yaparak gerçekleştirmek gerekirse, özetle şu sonuçlara ulaşılabilir. İlk etapta anayasanın, bireysel hak ve hürriyetlerin korunması amacına yönelik ortaya çıkan işlevi açısından irdelendiğinde, bir takım eleştirilerin getirilmesi mümkündür. Eleştirilerin odak noktasını, anayasaya hâkim olan siyasal felsefenin oluşturduğu ifade edilebilir.

1982 Anayasası'nda yer alan; "Bu anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeni dışına çıkılamayacağı, vatandaşların ancak 'bu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden' yararlanabilecekleri..." ifadesiyle, hak ve özgürlüklerin, bu anayasada yer aldığı kadarıyla tanınacağı belirtilmiştir.¹¹ Anayasanın, bireysel hak ve hürriyetlerin korunması amacına yönelik ortaya çıkan işlevi açısından değerlendirildiğinde mevcut anayasanın, modern demokratik eğilimlerle çok fazla uyduğu ifade edilemez. Zira modern demokratik eğilimin ve bu eğilimin temelinde yer alan evrensel insan hakları anlayışının temel felsefesi, hak ve hürriyetlerin herhangi bir anayasa ya da politikayla sınırlandırılmayacağı esasına dayanır. Hak ve hürriyetler, insanların sırf insan olması hasebiyle sahip olduğu varoluşsal haklardır. Bu haklar, bireyle birlikte var olduğu içindir ki devlet ve toplumdan önce vardır. Dolayısıyla devlet ve toplumdan önce var olması, bu hak ve hürriyetlerin devlet tarafından verilmiş ya da bahşedilmiş olmadığını ifadesidir. Devlet tarafından bahşedilmiş olmaması, bu hakların, devletin belirlediği sınıra hapsedilemeyeceğini gösterir.

Mevcut anayasa, modern demokratik eğilimin olmazsa olmaz şartlarından biri olan insan hakları açısından da tartışılabilir. 1982 Anayasası'ndan değerlendirildiğinde, Türkiye'nin insan hakları anlayışını nasıl kavradığı tartışmalı bir konudur. Cumhuriyet'in niteliklerini belirleyen ikinci maddede, "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı... bir hukuk devletidir."¹² ifadesi yer alır. 1961 Anayasası'nda ise, "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan... bir hukuk devletidir" ifadesi yer almaktadır. Bu noktadaki ayrım, "insan haklarına dayalı devlet" ile "insan haklarına saygılı devlet" arasındaki farktır. Bu noktada ortaya konulan bir takım yorumlara göre, 1982 Anayasası'nda insan hakları, saygı duyulması gereken bir değerler manzumesidir. Fakat bu, insan haklarının, devletin temel dayanak ya da referans noktalarından biri olmadığını göstergesidir. Bununla birlikte "insan haklarına dayalı devlet" ile "insan haklarına saygılı devlet" ifadeleri arasında çok büyük bir farkın olmadığını, farkın sadece bir üslup farkı olduğunu savunan yorumlar da mevcuttur.¹³ Fakat kanaatimizce birinci yorum daha isabetlidir. Çünkü "insan haklarına saygılı olma" ifa-

desi, insan haklarına dayanma zorunluluğunun olmadığı anlamını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla anayasal devletin niteliklerinden biri olarak insan hakları anlayışının, 1982 Anayasası açısından bakıldığında en azından teorik bazda çok da merkeze alınmayan bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir.

Mevcut anayasadaki düşünce ve ifade özgürlüğünün durumu, bir başka eleştiri başlığı olarak görülebilir. 1982 Anayasası'nın 25. maddesinde: "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz." ibaresi yer alır. Dolayısıyla kişilerin, herhangi bir düşünce ya da inancı çatışmaya sebep olmamak koşuluyla benimsene hakkı, bu madde ile güvence altına alınmıştır.

Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.

Ayrıca bu hüküm, yine 1982 Anayasası'nın 26. maddesinde yer alan; "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar." hükmüyle güvence altına alınmış ve böylece her insanın düşüncelerini açıklama ve yayma özgürlüğünü de koruma altına almıştır. Fakat yine Anayasa'da; koruma altına alınan bu hakkın, "Cumhuriyet'in temel niteliklerinin korunması" amacıyla sınırlandırılabilmesi hükmü de yer bulur. Bu yüzden Türkiye'de, düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlı bir hak olduğu görülür. Bu kısıtlayıcı hükümler, Türkiye'de yine uygulama anlamında bir takım problemlerin ortaya çıkışının da sebebidir. Çünkü Anayasa'da belirtilen bir takım ilkelere muhalif görüşlerin kamu hayatına aktarılması, bu kısıtlayıcı hükümlerce yasaklanmıştır. Demokratik anlayışın temelinde yer alan özgürlük ilkesinin belki de en önemli yansımalarından biri olan düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin bu kısıtlamalar, Türkiye'nin demokratikleş-

me sürecinde, üzerinde önemle durması gereken konular arasındadır.

Bunların yanı sıra, mevcut anayasada yer alan birçok konu, modern demokrasinin argümanları açısından problemlidir. Modern demokrasinin bu argümanlarının, hukuk devleti, azınlık hakları, seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi, din ve vicdan özgürlüğü vb. olduğu düşünüldüğünde, mevcut anayasanın, söz konusu bu ilkeleri zedeleyici birçok unsuru içerdiği görülmektedir.

Modern demokrasinin bu argümanlarının, hukuk devleti, azınlık hakları, seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi, din ve vicdan özgürlüğü vb. olduğu düşünüldüğünde, mevcut anayasanın, söz konusu bu ilkeleri zedeleyici birçok unsuru içerdiği görülmektedir.

Sonuç itibariyle, yukarıda da ifade edildiği gibi, bugün gelinen noktada, Türkiye'nin sivil irade tarafından yapılacak tamamen yeni bir anayasaya ihtiyacı vardır. Zira modern bir demokrasiye ulaşmanın yolu, demokratik, özgürlükçü, bireysel hak ve hürriyetleri koruyucu yeni bir anayasa yapmaktan geçmektedir. Nitekim tamamen yeni bir sivil anayasanın elzem olduğu, birçok toplumsal kesim tarafından da paylaşılan bir gerçektir. ■

kaynakça

Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY, İstanbul, 2002.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu.

Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 2000 tarih.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.

dipnotlar

¹ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY, İstanbul, 2002, s. 20.

² Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, madde 35.

³ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

⁴ *a.g.e.*, s. 21.

⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 2000.

⁶ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 23.

⁷ *a.g.e.*, s. 23- 24.

⁸ *a.g.e.*, s. 24- 25.

⁹ *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰ *a.g.e.*, s. 26.

¹¹ *a.g.e.*, s. 48.

¹² Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, s. 23.

¹³ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 78- 79.